

IDENTITETSHISTORIE – EN REPLIK

■ RASMUS GLENTHØJ

En afhandling er produktet af et omfattende arbejde, og det er derfor glædeligt, når andre finder den relevant nok til at blive anmeldt. Anmelderen kan naturligvis have en anden opfattelse end éns egen, hvilket han eller hun er i sin gode ret til. Intet værk er hævet over kritik eller uden fejl, og enhver historiker bør være åben for saglig kritik, og normalt ville jeg ikke kommentere herpå. *Temps* redaktion og kollegaer har imidlertid opfordret mig til at besvare Claus Møller Jørgensens (CMJ) anmeldelse af min bog i sidste nummer,¹ hvilket jeg har valgt at gøre for at rette op på en række misforståelser og afklare forskellige standpunkter. Jeg vil gerne kvittere for den ros, der findes i CMJ's anmeldelse, men mit fokus her er på faktuelle fejl og faglig uenighed i forhold til bogens problemstilling, den eksisterende forskning, året 1830, nationalismeteori samt bogens struktur og analyser.

BOGENS EMNE OG HISTORIOGRAFIEN

Skilsmissen er et bevidst forsøg på at gøre op med metodisk nationalisme og samtidig et forskningsbidrag til belysningen af udviklingen i dansk og norsk identitet før og efter adskillelsen i 1814 (1807-1830), forholdet mellem dansk og norsk identitet samt at sætte dette i et europæisk perspektiv.² CMJ gør imidlertid opmærksom på, at han "ikke kender den norske forskning, og derfor ikke har forudsætninger for at forholde mig til den side af sagen."³ Det er beklageligt og problematisk.

CMJ's valg betyder, at han hverken forholder sig til halvdelen af bogen eller betydningen af samspillet mellem dansk og norsk identitet. Det er naturligvis op til andre at bedømme resultaterne heraf i værket, men efter min egen overbevisning har den komparative tilgang vist sig frugtbar. Den viser efter min mening, at der var en levende udveksling af forestillinger om nationalitet på tværs af Skagerrak, og hvordan der i det mindste i nogle tilfælde kunne være en flydende overgang imellem dansk og norsk identitet. Den komparative tilgang skaber efter min mening en større forståelse af, hvad statspatriotisme og nationalpatriotisme var, og hvilke forskellige udfordringer disse stod overfor i begyndelsen af 1800-tallet. Den gør det ligeledes muligt at se et komplekst spil i begge lande, hvor forskellige aktører enten anvender det tidligere tvillingerige som et forbillede eller som et

¹ Claus Møller Jørgensen: "Identitetshistorie", *Temp*, nr. 7, 2014, s. 183-194.

² Jf. bl.a. Rasmus Glenthøj: *Skilsmissen. Dansk og norsk før og efter 1814*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2012, s. 12-18.

³ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 185.

skræmmebillede i nationsbygningen og den politiske kamp. Samtidigt mener jeg, at tilgangen tydeliggør, hvordan omvæltningerne og de forskellige styrerformer efter 1814 påvirkede to lande, der i udgangspunktet havde mange af de samme forudsætninger, i forskellige retninger. Alt dette bliver vanskeligt at forstå, hvis man kun vil forholde sig til Danmark og ikke til Norge og norsk forskning. Med sit valg har anmelderen i realiteten valgt at se bort fra bogens emne og problemstilling, nemlig hvilken betydning 1814 havde for udviklingen af den nationale identitet i de to lande. I stedet fokuserer CMJ primært på kun en af afhandlingens hypoteser, nemlig om perioden 1807-1830 udgjorde en del af en overgangsfase mellem statspatriotisme og nationalisme.

CMJ mener, at spørgsmålet er veludforsket i den ældre danske litteratur og i den nyere danske nationalismeforskning. CMJ har ret i, at der findes en ældre og relevant forskning, men jeg genkender ikke mit værk, når han hævder, at jeg ignorerer denne. Jeg erklærer eksplicit, at jeg støtter mig til den.⁴ Den ældre forskning er imidlertid problematisk. Den er præget af nationalisme, herunder også meto- disk, dens resultater er spredte, den forholder sig sjældent til det dansk-norske forhold, og der er en mangel på såvel teorier som definitioner af centrale nationale begreber.⁵ Hertil kan tilføjes, at den ældre litteratur om romantikken ofte er skrevet af litterater og kunsthistorikere, mens få historikere har beskæftiget sig med perioden før 1830. Bertel Nygaard påpegede for få år siden det "bemærkelsesværdigt skarpe brud mellem litterær og politisk offentlighed", der kun i mindre grad er blevet udfoldet i historiske undersøgelser.⁶ Nygaard har selv kastet sig ud i dette studie, ligesom FKK har valgt at støtte et projekt, der skal udforske den politiske kultur efter 1814.⁷

CMJ mener, at afhandlingen forsøger at understøtte sine hypoteser ved hjælp af marginale forskningsbidrag, mens centrale værker forbigås.⁸ Hvad der dømmes som henholdsvis marginalt og centralt fremgår ikke klart. CMJ's danske forskningsdiskussion er kortfattet og består primært af en lang fodnote, mens norsk og international litteratur udelades. Det kan dog udledes, at CMJ især lægger vægt på Ole Feldbæks og Lorenz Rerups bidrag til *Dansk identitetshistorie*, Feldbæks bind af *Danmark-Norges historie*, Ove Korsgaards *Kampen om Folket* og

⁴ Glenthøj: *Skilsmissen*, s. 47.

⁵ Glenthøj: *Skilsmissen*, s. 41-42, 47.

⁶ Bertel Nygaard: "De phantastiske forskruede Forestillinger. Introduktioner til socialisme og kommunisme i Danmark før 1848," *Historisk Tidsskrift*, 109:2, 2009, s. 337.

⁷ Projektet består af Michael Bregnsbo, der ser på enevælden mellem 1814 og 1848, Lone Kølle Martinsen, der ser på samspillet mellem politik og kultur 1814-1848 samt Morten Nordhagen Ottosen og undertegnede, der skal se på skandinavisme i Danmark, Norge og Sverige 1814-1864. Projektets internationale panel består af Michael Broers, Joep Leerssen, Heinz-Gerhard Haupt og Ute Planert.

⁸ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 186.

CMJ's egen ph.d.-afhandling.⁹ Selvom Korsgaards værk spænder over 500 år, og hermed ikke går i dybden med min periode, så medgiver jeg gerne, at Korsgaards fortjenstfulde værk med fordel kunne være inddraget i mit historiografiske afsnit. Når det gælder de øvrige, så nævnes de alle her, og det er således faktisk forkert, når CMJ hævder at Rerup mangler.¹⁰ Det er ligeledes forkert, at jeg ikke forholder mig til Feldbæks forskning. Rerup, Feldbæk og CMJ indgår alle i det historiografiske afsnit, de diskuteres løbende i bogen, og der henvises til dem i noterne, mens Feldbæk takkes i forordet.¹¹

Alle tre har bidraget til en forståelse af national identitet i perioden 1807-1830, men det betyder ikke, at studiet heraf er tilbundsgående undersøgt. Ingen af dem har efter min opfattelse givet en fyldestgørende analyse af betydningen af 1814 for dansk national identitet, og kun Feldbæk har reelt forholdt sig til betydningen af det dansk-norske forhold frem til 1814. Feldbæks skriver i det afsluttende bind af *Danmark-Norges historie*:

For i virkeligheden har forholdet mellem Norge og Danmark efter 1814 aldrig været taget op og behandlet som et emne i sin egen ret. Desværre kun. For vidste vi mere om tiden efter 1814, ville vi formentlig forstå fællestiden bedre. Nu må dette korte afsluttende afsnit om emnet stå som en konturtegnning. Hvis væsentligste værdi ville være at provokere andre til at skrive bogen om arven og mindet efter de 434 års fællesskab.¹²

Rerup mente, at der i denne periode opstod en litterær nationalisme, der banede vejen for den senere politiske nationalisme. Det synspunkt erklærer jeg mig eksplicit enig i i det historiografiske afsnit, men næsten hele vægten i Rerups artikel

⁹ Jf. Ole Feldbæk: "Dansk identitetshistorie", i samme (red.): *Dansk identitetshistorie*, bind 1, København: C.A. Reitzels Forlag 1991; Ole Feldbæk: "Fædreland og indfødsret - 1700tallets danske identitet", Ole Feldbæk (red.): *Dansk identitetshistorie, bind 1*, København: C.A. Reitzels Forlag 1991; Ole Feldbæk: "Skole og identitet 1789 - 1848. Lovgivning og lærebøger", Ole Feldbæk (red.): *Dansk identitetshistorie*, bind 2, København: C.A. Reitzels Forlag 1991; Ole Feldbæk og Vibeke Winge: "Tyskerfejden 1789-1790. Den første nationale konfrontation", Ole Feldbæk (red.): *Dansk identitetshistorie*, bind 2, København: C.A. Reitzels Forlag 1991; Ole Feldbæk: "Nærhed og adskillelse 1720-1814", *Danmark-Norge 1380-1814 bd. IV*, Oslo: Universitetsforlaget 1998; Lorenz Rerup: "Fra litterær til politisk nationalisme. Udvikling og udbredelse fra 1800-1845", Ole Feldbæk (red.): *Dansk Identitetshistorie*, bind 2, København: C.A. Reitzels Forlag 1991; Ove Korsgaard: *Kampen om folket*, København: Gyldendal 2004; Claus Møller Jørgensen: *Humanistisk videnskab og dannelse i Danmark i det 19. århundrede, reform, nationalisering, professionalisering*, Aarhus: Det Begrebshistoriske Netværk: Center for Kulturforskning, Aarhus Universitet 2000.

¹⁰ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 188, note.

¹¹ Glenthøj: *Skilsmis* 2012, s. 7, 19, 39, 40, 42, 47, 64, 67, 194, 229 samt noterne 102, 110, 121, 125, 191, 192, 194, 197, 216, 224, 242, 608, 672, 687, 890, 1124, 1414, 1488, 1658, 1704, 1710.

¹² Feldbæk: *Nærhed og adskillelse*, s. 389.

ligger *efter* 1830, blot 14 sider behandler det samme tidsrum som undertegnede, og betydningen af adskillelsen fra Norge berører Rerup reelt ikke.¹³ Rerup taler ikke om perioden som en "formativ fase", og selvom man måske kan se en inspiration fra nationalismeteorien, så er det ikke noget, han eksplicit benytter sig af i den nævnte artikel. Man kan formode, at Rerup har været inspireret af Hroch, men han bliver hverken nævnt eller henvist til i artiklen eller i forskningsoversigten i første bind af *Dansk identitetshistorie*. Hroch fremgår dog af litteraturlisten.¹⁴ På den baggrund konstaterer jeg, at Rerups tese bør understøttes yderligere og Norges betydning for Danmark undersøges.

Når det gælder CMJ's afhandling, så har jeg benyttet mig af den, men som dens titel viser, så er emnet mere snævert end mit, og tiden før 1830 udgør kun seks procent af afhandlingen. Jeg kan således ikke tilslutte mig, at der er tale om et gennemudforsket område, navnlig når såvel den ældre som den nyere forskning kun sporadisk har forholdt sig til betydningen af adskillelsen fra Norge. Pointen er: Jeg hævder ikke noget andet end f.eks. Rerup. Jeg hævder noget mere, da jeg bl.a. sætter udviklingen ind i en dansk-norsk, europæisk og teoretisk kontekst.

1830 SOM ET SKEL?

Et centralt element i CMJ's kritik er spørgsmålene om, i hvilket omfang året 1830 er blevet anvendt som et skel i historiografien, og hvorvidt de tre første årtier af 1800-tallet udgjorde en fase med flydende overgange mellem statspatriotisme, nationalpatriotisme og kulturnationalisme. Vi er enige om, at 1830 har været anvendt som et skel i politisk historieskrivning samt i, at skellet er problematisk. CMJ anfægter skellet ud fra den offentlighed, der fandtes i slutningen af 1820'erne, mens jeg argumenterer for behovet for et større opgør, der især fokuserer på Napoleonskrigene og årene fra Freden i Kiel til og med den korporlige jødefejde i 1819-1820, hvilket CMJ ikke forholder sig direkte til.¹⁵

Vores uenighed består i, hvorvidt dette klassiske politiske skel i større eller mindre grad også har været anvendt som et skel for den nationale udvikling. Det er min opfattelse, mens CMJ afviser det og udfordrer nogle af mine belæg herfor, mens han forbigår andre. I første række fremfører jeg P. Munch og CMJ som repræsentanter for henholdsvis den radikale tradition og den nyere forskning.

¹³ Jf. Glenthøj: *1864 – sønner af de slagne*, København: Gads forlag 2014, s 42, 47, 229 (sidedalene er med forbehold, da bogen i skrivende stund endnu ikke er trykt).

¹⁴ Rerup: "Fra litterær til politisk nationalisme", s. 389; Lorenz Rerup: "Hovedtræk i nationalismeforskningen. En kommenteret bibliografi", Ole Feldbæk: *Dansk identitetshistorie*, bind 1, København: Reitzels forlag 1991, s 21-25.

¹⁵ Jf. Glenthøj "Skilsmissen"; Jens Rasmussen: "Jødefejden og de beslægtede uroligheder, 1819-1820. "Indledningen til den store Scene"?", *Kirkehistoriske samlinger*, 2010; Sune Christian Pedersen: *Brudte Segl. Spionage og censur I enevældens Danmark*, København: Post & Tele Museum 2008; Sune Christian Pedersen: "Prinsens grå kabinet. Brev censur og postspionage i efteråret 1807", Peter Henningsen (red.): *København 1807. Belejring og bombardement*, København: Jyllands-Postens Forlag 2007.

Førstnævnte gør sig eksplicit til talsmand for 1830 som et skel både i en politisk og national forstand,¹⁶ hvilket CMJ vælger ikke at forholde sig til. Hvis jeg har misforstået den holdning, som CMJ giver udtryk for i sin afhandling, så beklager jeg det uforbeholdent. Samtidig må jeg dog konstatere, at CMJ i sin anmeldelse to gange anvender 1830 som et skel i den nationale udvikling.¹⁷

Jeg fremfører ligeledes, at når Inge Adriansen i sit storværk om nationale symboler vælger at tage udgangspunkt i året 1830, så benytter hun skellet ikke blot i en politisk, men også i en national forstand, mens Thomas Lyngbys forskning om Danmark og Norge under Napoleonskrigene kun ser på periodes statspatriotisme og forbigår nationalpatriotisme.¹⁸ CMJ nævner Adriansen, men forholder sig ikke til, at hun benytter sig af 1830 som udgangspunktet for sin undersøgelse, mens Lyngby slet ikke nævnes her, selvom han – med rette – indgår i CMJ's liste over væsentlige bidrag til den danske forskning, mens Lyngbys nok så væsentlige og fortjenstfulde analyse af statspatriotismen i Norge i 1813 ikke fremgår noget sted hos CMJ.

CMJ vælger at fokusere på Juliane Engelhardt, hvis afhandling fra 2004 efter min opfattelse ikke i tilstrækkelig grad lagde vægt på nationalpatriotiske opfattelser i Danmark og Norge op til og under Napoleonskrigene.¹⁹ CMJ anfægter dette. Det sker ikke med en henvisning til Engelhardts afhandling eller artikler, men derimod til, at jeg har hentet et eksempel fra Engelhardt til at underbygge min argumentation.²⁰ Denne slutningsform forekommer problematisk. For naturligvis kan man benytte sig af faktuelle oplysninger fra en forfatter, selvom man i større eller mindre grad skulle være uenig med hans eller hendes tolkning på et område.

Når det gælder selve tolkningen af materialet, så forholder jeg mig til, hvad Engelhardt har skrevet. Hendes afhandling er i mine øjne et vigtigt forskningsbidrag og resultatet af et stort stykke arbejde, der giver os indsigt i den statspatriotiske tankegang og praksis. Afhandlingen og den efterfølgende artikel i *Historisk Tidsskrift* er imidlertid også et bevidst opgør med den nationale historieskriv-

¹⁶ P. Munch: *Det danske folks politiske og nationale gennembrud efter julirevolutionen (1830-1848)*, København: Gyldendal 1904, s. 5-6.

¹⁷ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 189, 193.

¹⁸ Thomas Lyngby: *Den sentimentale patriotisme. Salget på reden og H. C. Knudsens patriotiske handlinger*, København: Museum Tusulanum 2001; Thomas Lyngby: "Skuespiller H.C. Knudsens patriotiske offensiv efteråret 1813. Et forspil til Eidsvoll", Mette Skougaard (red.): *Norgesbilleder. Dansk-norske forbindelser 1700-1905*, København: Gads Forlag 2004.

¹⁹ Juliane Engelhardt: "Überhaupt glauben wir uns als dänische Bürger". Slesvig-holstensk helstatspatriotisme 1784-1814", *Meddelelser fra Thorvalsens Museum*, 2001; Juliane Engelhardt: *De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769-1914. Borgerskab, foreningssociologi og statstænkning*, Ph.d.-afdeling, Institut for Historie, Københavns Universitet 11.6.2004; Juliane Engelhardt: "Borgerskab og fællesskab. De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769-1814", *Historisk Tidsskrift*, 106:1, 2006; Juliane Engelhardt: *Borgerskab og fællesskab. De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769-1814*, København: Museum Tusulanum 2010.

²⁰ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 188.

ning, der har forstået den før-nationale patriotisme på eftertidens nationale præmisser.²¹ Heri er jeg fuldstændig enig med Engelhardt. Det, jeg har fremhævet, er, at man ikke bør underkende fænomener som nationalpatriotisme. Et begreb, der hverken anvendes i den oprindelige afhandling fra 2004 eller i artiklen fra 2006. Det forholder sig imidlertid anderledes i bogudgaven af afhandlingen fra 2010, hvor Engelhardt både benytter sig af begrebet og i højere grad end tidligere fremhæver de nationale tendenser, navnlig i Norge, i årene frem mod 1814 og i dets kølvand i Danmark.²² Hermed synes der i dag ikke at være den store forskel mellem Engelhardts og mine egne synspunkter. Da mit historiografiske afsnit er skrevet i 2009, har jeg imidlertid ikke fået taget højde herfor.

NATIONALISMETEORI

CMJ er ikke tilhænger af den etno-symbolistiske tilgang, som jeg primært – men bestemt ikke udelukkende – benytter mig af, ligesom han er kritisk indstillet til den måde, som jeg benytter mig af nationalismeteori på. CMJ modsætter sig anvendelsen af teoretiske værktøjer til at undersøge, hvorvidt der finder en national udvikling sted i en periode, og argumenterer i stedet for en empirisk tilgang. Det gælder bl.a. brugen af Hrochs fasemodel, som jeg anvender som et kategoriseringsværktøj, mens CMJ kun ønsker den brugt til at forklare udviklingen.²³ Jeg mener derimod, at det vigtigt at skabe kategorier, der kan anvendes til at analysere et hændelsesforløb, og som kan tjene til at placere den danske udvikling i en europæisk kontekst.

Min beskrivelse af Hroch er ligeledes en anstødssten for CMJ, hvilket synes at bygge på en række misforståelser. Jeg kalder således intet sted i *Skilsmissen*, som CMJ hævder, Hroch for en modernist, ligesom jeg intet sted skriver, at Hroch først mener, at man kan tale om nationalisme som et politisk fænomen.²⁴ Hroch taler selv om, at nationer bliver formet over århundreder, fremhæver at processen begynder i middelalderen og understreger betydningen af allerede eksisterende etniske, politiske, religiøse, økonomiske og kulturelle elementer, der kan udgøre grundsten i nationsdannelsen i 1800-tallet.²⁵ Det er synspunkter, der har en slående lighed med etno-symbolisme, og jeg er fuldt ud enig med Hroch.

²¹ Engelhardt "De patriotiske selskaber", s. 10; Engelhardt "Borgerskab og fællesskab" (2006), s. 34-35.

²² Engelhardt: *Borgerskab og fællesskab* (2010), s. 344-356, 369ff.

²³ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 189-190.

²⁴ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 191.

²⁵ Miroslav Hroch: *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, New York: Columbia University Press 2000 [1985]: xiii; Miroslav Hroch: "Europeisk nasjonalhistorie", Øystein Sørensen (red.): *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, Oslo: Ad Notam Gyldendal 1998, s. 217.

At CMJ må have misforstået, hvad jeg har skrevet om Hroch, er mindre vigtigt i forhold til, at vi åbenbart læser hans fasemodel forskelligt. Det får CMJ til at kritisere mig for at hævde, at ”*begyndelsen*” af fase B i Danmark findes årene 1814-1830, dvs. at der finder en overgang sted mellem fase A og B i disse år.²⁶ Det gør jeg med konkrete historiske eksempler og henvisninger til Hroch, hvilket CMJ imidlertid ikke forholder sig til i sin kritik. Det afgørende for CMJ synes at være, at hele fase B er kendetegnet ved en *politisk* agitation.²⁷ På de sider hos Hroch, som CMJ henviser til, nævnes ordet *politisk* imidlertid ikke. Hroch taler om ”patriotisk agitation”.²⁸ Det er værd at bemærke, at Hobsbawm, som CMJ flere gange fremhæver, ligesom Jørgensen eksplicit fremhæver fase B som politisk.²⁹ Som jeg læser Hroch, er det afgørende ved fase B, at eliten her ønsker at skabe en national bevidsthed hos folket gennem national agitation (Hroch har i sin senere forskning udskiftet begrebet ”patriotisk” med ”national”). At denne meget let kan føre til en politisk udvikling og afstedkomme politiske krav er jeg enig i, hvilket betyder, at fase B i praksis næsten altid bliver politisk før eller siden. Men det behøver den ikke at være i udgangspunktet, i det mindste ikke som jeg læser Hroch. Som det fremgår af *Skilsmissen*, så forsøgte mænd som Grundtvig, Ingemann, Molbech, Engelstoft, Boisen, Thiele m.fl. aktivt at bevidstgøre den brede befolkning om nationen før 1830 gennem udgivelse af bøger, fædrelandske katekismer og tidsskrifter m.m., hvilket bl.a. sker igennem Det kongelige nordiske Oldskriftselskab, der netop var viet studiet af nationens ophav. Der var således et organiseret element i formidlingen af nationen til masserne.

Det er på den baggrund, at jeg hævder, at vi ser en glidende overgang mellem fase A og B i kølvandet på Napoleonskrigene, hvor vi begynder at se en ”patriotisk agitation” bedrevet af kulturnationalister. Hroch skriver selv, at ”national agitation falls almost in all cases [...] under conditions of a crisis of the old regime, [...] sometimes, important events in international politics, for example the Napoleonic Wars could strengthen or accelerate the crises.”³⁰ Det stemmer fint overens med John Hutchisons tese om, at nederlag ofte skaber grundlaget for nationale bevægelser, der ønsker at genrejse nationen, som de bl.a. var tilfældet i Tyskland efter Napoleon.³¹ Napoleonskrigenes betydning for den nationale udvikling i Europa er i det hele taget et veletableret mønster i den internationale forskning, og det ville være overraskende, hvis Danmark og Norge havde adskilt sig.

Når det gælder Eric Hobsbawm, så anerkender jeg fuldt ud hans fortjeneste. Herunder betydningen af hans begreb ”opfundne traditioner” og hans afdækning

²⁶ Glenthøj: *Skilsmissen*, s. 395.

²⁷ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 191.

²⁸ Hroch: *Social Preconditions*, s. 22-24.

²⁹ E.J. Hobsbawm: *Nations and Nationalism since 1780. Second Edition*, Cambridge: Cambridge University Press 2002 [1992], s. 12.

³⁰ Hroch ”*Social Preconditions*”, s. xiv.

³¹ John Hutchison: *Nations as Zones of Conflict*, London: SAGE Publications 2005, s. 34, 37, 95, 152.

af eksistensen af et tærskelprincip indenfor nationalismen mellem 1830-1880, dvs. at en stat måtte have en vis størrelse for at overleve, og at små nationer – som de skandinaviske – måtte slå sig sammen. Tærskelprincippet er efter min opfattelse afgørende for at forstå udviklingen af dansk nationalisme.³² Der kan imidlertid ikke være nogen tvivl om, at Hobsbawms fokus i høj grad er politisk, og hans opfattelse af nationalisme tager udgangspunkt i en politisk opfattelse af begrebet, som han forstår ud fra Gellners klassiske definition af nationalisme som: "a principle which holds that the political and national unit should be congruent."³³ Nationerne er for Hobsbawm et nyere fænomen, der skal ses i lyset af teknologisk udvikling samt politisk og social transformation,³⁴ og som han skriver: "My own concern [...] is more with phase C when – and not before – nationalist programmes acquire mass support".³⁵ Det, som jeg fremhæver i *Skilsmissen*, er, at Hobsbawms og Gellners definition af nationalisme er meget smal, og at den vanskeligt kan benyttes til en analyse af kulturnationalisme før 1830. Derfor supplerer jeg deres tilgang med etno-symbolismens, der netop ønsker at integrere kultur i forståelsen af nationalisme, og vel at mærke i en anden forstand end Gellners, hvor den nationale kultur ses som et produkt af industrialiseringens krav til uddannelsessystemet.

Der findes også andre væsentlige misforståelser og en faglig uenighed, der må adresseres. Til den første kategori hører bl.a., at min tilgang burde betyde, at bondestanden i det førmoderne samfund allerede besad en mere eller mindre udviklet national identitet, som eliten blot skulle aktivere i 1800-tallet.³⁶ Det kan jeg ikke se, at den gør, og det er hverken noget jeg tror eller for den sags skyld har skrevet. Mit fokus er på eliten, og det er netop inden for den, at jeg er af den opfattelse, at man langt tilbage i tiden kan finde *elementer* af en national tankegang, som f.eks. hos Saxo, uden at jeg dog mener, at vi kan tale om moderne nationer, national identitet eller nationalisme i middelalderen. CMJ fremfører ganske korrekt, at modernister som Hobsbawm taler om proto-nationale identiteter, der kan sammenlignes med hvad Smith kalder for etnier.³⁷ CMJ må have overset, at jeg flere gange skriver præcis det samme.³⁸

³² Eric Hobsbawm: "Introduction: Inventing Traditions", Eric Hobsbawm og Terence Ranger (red.): *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 2002 [1983]; Hobsbawm: *Nations and Nationalism*, s. 23, 31ff, 102; Rasmus Glenthøj: *1864 – Sønner af de slagne*, s. 36, 38, 100, 264, 362 (sidetal med forbehold, da bogen i skrivende stund ikke er udgivet); Søren Mentz: "Kunsten at fremstille en død helt. Officersportrætter fra De slesvigske Krige og dansk nationalisme i slutningen af 1800-tallet", *Fortid og Nutid*, nr. 4, december 2003, s. 244ff.

³³ Hobsbawm: *Nations and Nationalism*, s. 9; Ernest Gellner: *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell Publishers 1983, s. 1.

³⁴ Hobsbawm: *Nations and Nationalism*, s. 10.

³⁵ Hobsbawm: *Nations and Nationalism*, s. 12.

³⁶ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 189.

³⁷ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 191.

³⁸ Glenthøj: *Skilsmissen*, s. 21, 52, 54, 258.

Jeg er overordnet set enig med modernisterne, og jeg anerkender værdien i deres tilgang, men jeg mener stadig, den bør suppleres med etno-symbolisme. Selvom man kunne få den modsatte opfattelse ud fra anmeldelsen, så er det helt ukontroversielt, når jeg hævder, at modernisterne fokuserer på betydningen af det politiske, det ideologiske og det socioøkonomiske, hvortil kan tilføjes industrialisering, bureaukratisering, urbanisering og sekularisering, når de beskriver hvordan, og hvornår, nationer og nationalisme er opstået. Derimod ser modernister for *det meste* kulturens betydning som sekundær eller som et afledt resultat, som i Ernest Gellners klassiske sociokulturelle tolkning.³⁹ Denne udlægning findes stort set i ethvert opslags- og oversigtsværk om nationalisme og nationalismeteorologi.⁴⁰ Når jeg nogle steder i *Skilsmissen* kritiserer modernismen, så sker det enten på baggrund af redegørelsen for paradigmet i det teoretiske afsnit, med henvisning til en forfatter eller med en fodnote. Jeg er derfor uforstående overfor, at CMJ kan mene, at min "polemik mod modernisterne" altid er uspecifik og sker uden henvisning til "en forfatter eller en bog".⁴¹ Det er navnlig overraskende, når CMJ samtidigt fremfører, hvordan jeg forholder mig polemisk til Hobsbawm og Hroch.⁴² Det sidste er i øvrigt udtryk for endnu en misforståelse. Jeg forholder mig til Hroch, men jeg kritiserer ham intet sted i min afhandling.

FORSKNINGSDESIGN OG ANALYSE

Når det gælder bogens forskningsdesign og analyse, så vil jeg nøjes med at konstatere, at der i denne afhandling ligesom alle andre, er sket en afvejning mellem dybde og overblik, og at CMJ naturligvis er i sin gode ret til at mene, at bredden skulle være ofret for dybden, og at en kronologisk tilgang havde været at foretrække for en tematisk. Mit værk er bredt anlagt, og følgelig har det ikke været muligt at inddrage alle kildetekster på et område, men omvendt viser de forskellige temaer et fælles mønster på tværs af tematikkerne, hvilket umiddelbart antyder, at de benyttede kilder er repræsentative. Hvorvidt bogens pointer er tilstrækkeligt underbygget, vil jeg overlade til andre at vurdere, men jeg vil – ligesom CMJ gør – påpege, at *Skilsmissen* bygger på et meget omfattende materiale, og at værket indeholder mere end 1.700 fodnoter, hvoraf en stor andel indeholder et stort antal henvisninger, så helt uden underbygning er mine udsagn næppe. Kernen i CMJs kritik er i virkeligheden induktionsproblemet, men det er i sagens natur vanske-

³⁹ Gellner: *Nations and Nationalism*.

⁴⁰ F.eks. Josep R. Llobera: "Modernization Theories of Nationalism", Athena S. Leoussi (red.): *Encyclopaedia of Nationalism*, New Bunschwic & London: Transaction Publishers 2001, s. 184-192; Liah Greenfeld: "Modernity and Nationalism", Gerard Delanty & Krishan Kumar (red.): *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, London: SAGE Publications 2006, s. 157-181; Umut Özkirimli: *Theories of Nationalism. A Critical Introduction*, London: Palgrave 2000, s. 46-51.

⁴¹ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 194.

⁴² Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 190.

ligt at komme uden om dette i denne type historiske undersøgelser. Jeg mener, at jeg har tilstrækkeligt belæg til at udtale mig, som jeg gør, selvom jeg umuligt kan udelukke, at der eksisterer kildemateriale, som kunne understøtte andre tolkninger. CMJ fremlægger imidlertid ikke selv modeksempler, ligesom han overordnet set ikke synes at være uenig i mine konklusioner, hvis man ser bort fra den teoretiske diskussion og spørgsmålet om Hrochs fase B. Såfremt CMJ kender til modeksempler eller et kildemateriale, der kan problematisere mine konklusioner, ser jeg det gerne fremlagt, da jeg som enhver anden forsker er parat til at revidere mit standpunkt ud fra kilderne og gode argumenter.

SAMMENFATNING

Når det gælder anmeldelsen i sin helhed, vil jeg glæde mig over den ros og de elementer af konstruktiv kritik, som findes i den. Dem vil jeg tage til mig. Den del af kritikken, der bygger på fejl, misforståelser og udeladelser er naturligvis uheldig, men afklaringen heraf viser, at afstanden mellem CMJ og undertegnede på flere områder ikke er nævneværdig. Det er glædeligt. Den uenighed, der står tilbage, må ses som en del af den konstruktive, faglige uenighed, der hører historiefaget til.

RASMUS GLENTHØJ

POSTDOC, PH.D.

INSTITUT FOR HISTORIE, SYDDANSK UNIVERSITET